

Arduif

VWG ARNHEM EO

Van het bestuur

Bestuurswisselingen

Norbert Kwint heeft na zeven jaar voorzitter en daarvoor vijf jaar bestuurslid te zijn geweest zijn plaats overgedragen. Jan Schoppers is op de laatste A.L.V. als voorzitter gekozen en Roy Verhoef als nieuw bestuurslid. De inbreng van Norbert was duidelijk aanwezig en op veel terreinen heeft dat de vogelwerkgroep geen windeieren gelegd. Bedankt voor al je inzet en hopelijk heb je nu tijd over voor andere activiteiten binnen de vogelwerkgroep. Het bestuur is blij met de versterking van Roy Verhoef en wenst hem veel succes.

Boekje en expositie over Sonsbeek

Zaterdagmiddag 1 mei is onder grote belangstelling in de Watermolen in Arnhem het boekje 'Sonsbeek in Vogelvlucht' ten doop gehouden. De resultaten van het in 1998 uitgevoerde broedvogelonderzoek zijn hierin op een aantrekkelijke en luchtige manier gepresenteerd. In het boekje zit ook een folder waarin een zestal andere vogelgebieden in Arnhem kort uitgelicht worden. Van elk gebied wordt verteld waar, wanneer en welke vogelsoorten er te zien zijn. De fl. 1000,- die we gewonnen hebben met de prijsvraag van Vogelbescherming Nederland is besteed aan deze mooi uitgevoerde folder. Gelijktijdig met de presentatie van het boekje is ook de bijbehorende expositie geopend. Op een speelse manier kunnen vooral kinderen kennis maken met de vogels van Sonsbeek. Naast beeld en geluid zijn er ook allerlei 'doe-dingen'. Naast een opgezette vogelaar zijn er een aantal opvallende vogels in 'levende lijve' aanwezig. Ook voor volwassenen is het een leerzame tentoonstelling. De expositie duurt tot en met 20 juni en de Watermolen is geopend van dinsdag tot en met zondag van 10-17 uur.

Foto's gevraagd

De vogelwerkgroep staat regelmatig met haar materiaal op groenmarkten en in bezoekerscentra. Zo hadden we tot half mei een expositie in het Bezoekerscentrum Veluwezoom van Natuurmonumenten en zijn we tot 20 juni te bewonderen in het Bezoekerscentrum de Watermolen. Het geheel wordt vaak verlevendigd met foto's van de besproken vogels. Tot op heden konden we ons aardig redden met afbeeldingen van kalenders en uit tijdschriften en een enkele foto van ons zelf. Foto's van vogels uit ons eigen werkgebied zijn echter gewoon het mooiste. Waarschijnlijk zijn er leden die regelmatig foto's maken van vogels uit onze omgeving. Leden die een afdruk van dergelijke foto's willen afstaan aan de vogelwerkgroep kunnen contact opnemen met Olaf Klaassen (026-4437509) of Jan Schoppers (026-4955556).

Top of Holland Vogelfestival

In het Lauwersmeergebied is van vrijdag 27 augustus t/m zondag 29 augustus het Top of Holland Vogelfestival. Er zijn stands van profit-organisaties, vogelclubs en vogelwerkgroepen. Verder zijn er op het terrein tenten met film, lezingen en catering. Ook worden er excursies georganiseerd en workshops met vogeltekenaars, schilders en natuurfotografen gegeven. Het geheel is opgezet volgens Engels model en men verwacht een groot aantal vogelaars en andere natuurliefhebbers. Het festival zal plaatsvinden tegenover de Willem Lodewijk van Nassaukazerne.

Ledenbijeenkomst donderdag 9 september: dia's van leden.

De eerste ledenbijeenkomst na de vakantie is op donderdag 9 september. Iedereen kan op deze bijeenkomst zijn tien mooiste (vogel)dia's laten zien. Dit kunnen kiekjes zijn, gemaakt tijdens de vakantie of tijdens een excursie in de regio of ver over de grens. Naast het uitwisselen van waarnemingen is het ook weer een leuk weerzien na een lange zomerperiode. De avond begint stipt om 20.15 uur en zal uiterlijk om 22.15 uur afgelopen zijn. Zoals altijd is de koffie weer gratis en zijn er ook weer diverse publikaties te verkrijgen. Leden die hun dia's willen laten zien verzoeken we dit vooraf door te geven aan Cor de Vaan (026-4428329).

Nieuwe uitgaven

Sonsbeek in Vogelvlucht

In het voorjaar van 1998 zijn door leden van de vogelwerkgroep de parken Sonsbeek, zijpendaal en Gulden Bodem geïnventariseerd op broedvogels. Het boekje Sonsbeek in Vogelvlucht geeft de resultaten weer van het onderzoek en is geschreven door Jan Schoppers. De resultaten worden per soortgroep weergegeven op een luchtige en aantrekkelijke manier. Naast het tellen van vogels komen de vogelwerkgroep, het beheer en allerlei andere wetenswaardigheden aan bod. Het boekje is mooi vormgegeven met in kleur foto's op de omslag. Ook in kleur een zestal verspreidingskaartjes van soortgroepen op de uitklapbare binnenkant van de omslag. De tekst wordt afgewisseld met illustraties van Jos Zwarts en diverse vogelversjes. Los in het boekje zit een mooie folder met wat, waar en wanneer er iets te zien is in een zestal andere gebieden in en rond Arnhem.

Het boekje is te verkrijgen bij de secretaris en op ledenbijeenkomsten en kost voor leden fl 10,00. Niet-leden betalen

fl 15,00 (incl. fl 2,50 verzendkosten) op gironummer 3983471 van de penningmeester van de Vogelwerkgroep Arnhem en omstreken o.v.v. Sonsbeekboekje.

Broedvogels van Arnhem-Noordwest en 't Cranevelt in 1998

Voor het vierde jaar werd in 1998 door Jan Schoppers een deel van Arnhem onderzocht op broedvogels. Vorig jaar werden het noordwestelijk deel van Arnhem (579.3 ha) en 't Cranevelt (100.5 ha) onder de loep genomen. Naast woonwijken van diverse leeftijd bestaat het gebied uit parken, uiterwaarden en water. In totaal zijn er 67 soorten als broedvogel vastgesteld, waarvan er 59 kwantitatief zijn onderzocht. Daaronder bevindt zich één Rode Lijst-soort, de Groene Specht met 2 paar (Mariëndaal en KEMA). Andere opvallende soorten die zijn vastgesteld zijn Mandarijneend, Havik, Sperwer, Buizerd, Huiszwaluw, Gekraagde Roodstaart, Bonte Vliegenvanger en Kruisbek. Ook wintergasten en doortrekkers komen aan bod. Verder worden de resultaten vergeleken met eerdere inventarisaties en met andere delen van Arnhem. Het rapport wordt afgesloten met een evaluatie met adviezen voor het beheer en conclusies.

Het rapport met 35 pagina's tekst, figuren en illustraties en daarbij een groot aantal pagina's bijlage is voor leden voor fl. 5,- (excl.verzendkosten) te verkrijgen bij de secretaris, auteur en tijdens ledenbijeenkomsten.

Broedvogels van het Nederlands Openluchtmuseum

Herman Leys, lid van de vogelwerkgroep uit Wageningen, inventariseert al een aantal jaren de broedvogels van het Openluchtmuseum. Om anderen ook deelgenoot te maken van zijn bevindingen heeft hij die gebundeld in een rapport. Elders in deze Vlerk staat een samenvatting van dit rapport. Het rapport ligt ter inzage bij het secretariaat van onze vogelwerkgroep en is te bestellen bij Herman Leys (026-4452729).

Verslag van de A.L.V. van 24 maart 1999

Olaf Klaassen

1. Opening

De voorziter heet de 15 aanwezigen welkom op deze algemene ledenvergadering.

2. Notulen A.L.V. van 24 maart 1998.

Er zijn geen vragen of opmerkingen. De notulen worden vervolgens goedgekeurd.

3. Ingekomen stukken en mededelingen.

Er zijn geen ingekomen stukken en mededelingen.

4. Jaarverslag secretaris 1998

Op de redactie van de Vlerk heeft een wisseling van de wacht plaats gehad. Een heus redactieteam, bestaande uit Symen Deuzeman, Dirk Zoetebier en Jan Schoppers, heeft Norbert Kwint afgelost. Ook de werkgroep Ruimtelijke Ordening en Planning heeft een nieuwe impuls gekregen door de komst van een drietal: Frank Majoor, Marc de Haan en Eleneus Venema. Het verslag wordt goedgekeurd.

5. Jaarverslag onderzoek 1998

Alle lopende tellingen hebben afgelopen jaar een enthousiast vervolg gekend. Door het Atlasproject Broedvogels en de inventarisatie van de parken Sonsbeek, Zijpendaal en Gulden Bodem mocht zelfs nog meer tijd in het veld doorgebracht worden. Bovendien werd voor de Huiszwaluw als jaarsoort het hele werkgebied "uitgekamd", helaas met een ietwat treurig stemmend resultaat van de gevonden aantallen (25% afname in tien jaar). Rob Lensink draagt het idee aan de inmiddels langjarige reeks BMP-tellingen in ons werkgebied te bundelen. De gevonden trends zouden afgezet kunnen worden tegen de landelijke.

6. Jaarrekening 1998

Henk Tamerius is de oplettende lezer voor. Snel bekent hij dat er een tikfout is geslopen in de toelichting op de resultatenrekening 1998. De vermelde kapitaalsafname van f 919,91 is gelukkig slechts f 419,91. De begroting van 1998 staat abuisievelijk op f 8.786,00. Een vergeten bedrag van f 110,00 voor deelname Gelderse Poort maakt de begroting tot f 8896,00.

7. Verslag van de kascontrolecommissie (Lies Kuyf-Thijssen en Jos Pilzecker)

De commissie is zeer tevreden over de duidelijke en overzichtelijke verantwoording. Alle boeken zijn door hen in orde bevonden en goedgekeurd. Lies vraagt zich wel af of er niet meer met het kapitaal gedaan kan worden, bijvoorbeeld in de vorm van een ruimere vergoeding voor het bestuur. Het bestuur is onder de indruk van haar voorstel maar deelt de behoefte niet. Bovendien zijn de meeste aanwezigen het er over eens dat het huidige kapitaal behouden moet blijven. Rob Lensink stelt dat het zinvol is geld achter de hand te houden om in de toekomst weer "een boek" te kunnen maken. Norbert Kwint voegt hier aan toe dat rapporten in de toekomst wellicht luxer uitgevoerd kunnen worden met ruimte voor uitvloeiende artikelen naar bijvoorbeeld Limosa.

8. Benoeming kascontrolecommissie 1999

Lies Kuyf-Thijssen verlaat de commissie en wordt bedankt voor haar inzet. Het bestuur draagt Bert Jager voor als nieuw lid van de commissie. De vergadering gaat hiermee akkoord. De nieuwe commissie zal het komende jaar bestaan uit Jos Pilzecker en Bert Jager.

9. Begroting 1999

Zonder verdere opmerkingen wordt de begroting goedgekeurd.

10. Bestuursmutaties

Norbert Kwint treedt dit jaar af en stelt zich niet meer herkiesbaar. Als scheidend voorzitter is hij natuurlijk verplicht tot een afsluitend praatje. Hij bekent altijd onder de indruk te zijn geweest van de inzet van de leden. Niet zonder trots wijst hij op de veelheid en verscheidenheid aan rapporten die dankzij de grote activiteit van de VWG hebben kunnen verschijnen. In zijn toekomstschets ziet hij ruimte om onderwerpen als slaappleaatsen en steltlopers beter te belichten. Jan Schoppers zal de plaats van de voorzitter innemen. Natuurlijk heeft hij op zijn beurt een dankbetuiging in petto. Namens de rest van het bestuur roemt hij Norbert als een echte "voorzitter onder de leden". Hij benadrukt het belang van de goed onderhouden contacten met andere organisaties als Natuurmonumenten en de provincie. Het bestuur draagt Roy Verhoef voor als nieuw bestuurslid. Er hebben zich geen tegenkandidaten aangediend en de volledige A.L.V. stemt in met Roy als nieuw bestuurslid. Alle verwickelingen worden vervolgens met gepast handgeklap afgesloten.

11. Rondvraag

Rob Lensink neemt vast een voorschot op komend najaar en meldt dat er tegen die tijd op "Ons Genoegen" gewoon weer trekvogels geteld gaan worden. Gezegd moet worden dat een onderbreking van de prachtige telreeks vanaf 1981 (!) op veler verzet zou stuiten. Olaf Klaassen polst hoe de belangstelling is voor het Tuinvogelproject. Hij kan gerust zijn. Velen turven enthousiast mezen, mussen en Merels en sommigen beklagen zich zelfs over "slechts" 15 soorten op het formulier. Frank Majoor heeft afgelopen

winter in Arnhem weer 45 Kokmeeuwen weten te vangen en ze van een kleuring voorzien. Met een gewone kijker zijn de gele twee-letterige of -cijferige ringen gemakkelijk af te lezen. Marc de Haan tenslotte stelt voor met de Engelse zusterstad van Arnhem, Corden, iets te doen op vogelgebied. Iedereen kan daar uiteindelijk zijn gedachten over laten gaan onder het genot van bier, sap en taartjes.

Bijeenkomstverslag 18 februari 1999

Olaf Klaassen

15 aanwezige leden worden verwelkomt door Cor de Vaan

Bijzondere en leuke waarnemingen

Ook deze winter blijken er weer Grote Zilverreigers rond te stappen in de Gelderse Poort. Op diverse plaatsen zijn ze gezien: langs de Oude Waal, de Rijnstrangen, zelfs overtrekkend bij Duiven (Joris Driessen). Thom Renssen zag er drie in het Erfkamerlingschap en wist te vertellen dat er wellicht vijf in het hele gebied vertoeven. De grote vraag is natuurlijk wat ze van het voorjaar zullen doen; blijven, en misschien broeden? De Waterspreeuw zit nog steeds in park Rosendaal en heeft een tijdlang gezelschap gehad van een soortgenoot. Bij een bezoek aan het park is er ook kans een IJsvogel te zien. Deze soort wordt elke winter weer vaker gesignaleerd, wat wordt bevestigd door waarnemingen van Vincent de Boer in Meinerswijk en in de Laar. Cor de Vaan had weer en wind getrotseerd om op de Bijland watervogels te tellen en werd daar rijkelijk voor beloond met een ronddobberende Roodkeelduiker en een Middelste Zaagbek. Thom Renssen zag zijn watervogeltelling opgeluisterd door een paartje Eidereenden bij Nijenbeek. In park Zijpendaal zag Jos de Bont twee Dodaarzen en in het Leusveld Guido Verhoef acht Goudvinken. Dat het loont om rustende vogels op het ijs op pootringen af te speuren, bewees Frank Majoor die in Elderveld een Wilde Eend uit Letland zag zitten.

Mededelingen

De Vogelwerkgroep treedt dit voorjaar veelvuldig naar buiten. Cor de Vaan wijst erop dat iedereen het bezoekerscentrum Veluwezoom van Natuurmonumenten met een bezoekje zou moeten vereren. De VWG heeft daar op een aantal panelen een

foto-expositie ingericht. Aan bod komen de vereniging zelf, een aantal goede vogelgebieden in ons werkgebied, fenologie, en vier karakteristieke vogels van de Veluwezoom. Voor wie dat niet genoeg is, kan na afloop van de expositie, eind april, aansluitend door naar bezoekerscentrum de Watermolen in Arnhem. Op 1 mei wordt dan het door Jan Schoppers geschreven boekje "Sonsbeek in Vogelvlucht" gepresenteerd. Op dezelfde dag zal daar ook een expositie geopend worden over de vogels van het park die tot en met half juni te bezichtigen zal zijn.

Nadat Cor het jongste rapport van de VWG aangeprezen heeft (6846 fenologiewaarnemingen voor F10,-!), kondigt Frank Majoor een primeur aan. Er is een speciale "Gelderse Poort-krant" in de maak, die de tellers over de post zullen ontvangen en voor iedereen op tafel zal liggen op de "Gelderse Poort-avond" van 9 maart.

Verdachte praktijken betreffende volieres en vogelvangst, kunnen nog steeds gemeld worden bij de controleur vogelwet A.I.D., Jos de Bont.

Bevers in de Gelderse poort

Na de pauze doet boswachter Harrie Woesthuis van SBB verslag van de introductie van de bever in de Gelderse Poort. Een aantal jaren geleden al zijn hier ze hier uitgezet, maar dat ging niet zonder slag of stoot. Vanuit de plaatselijke bevolking was veel verzet, vooral onder jagers en vissers. Sommigen hadden zelfs beelden van ondergelopen snelwegen voor ogen. Die vrees is gelukkig ongegrond gebleken. Vanaf 1994 mocht men beginnen om bevers te vangen in Duitsland, in het stroomgebied van de Elbe. In totaal keerden men met 15 beesten terug. Met reeds geplaatste "kunstburchten" in de Rijnstrangen is getracht ze in de omgeving te houden. Het kon niet verhinderen dat slechts enkele exemplaren overbleven. Verschillende gevaren lagen op de loer: door auto's overreden worden, in gemalen verdrinken, droog vallende sloten. Gelukkig is de bever als vegetarier in vergelijking met de otter minder gevoelig voor verontreiniging. Inmiddels is de hele operatie succesvol te noemen. Tot en met 1997 zijn nog 24 bevers uitgezet en op dit moment houden zich zeven families op in de Gelderse Poort. Zes hiervan zijn in staat gebleken jongen groot te brengen. Ondertussen laat Harrie prachtige plaatjes zien van de omgeving van de Elbe. Veel ondergelopen gebieden, veroorzaakt door de opgeworpen dammen. Zo zorgt de bever er zelf voor altijd zijn benodigde halve meter diep water te behouden.

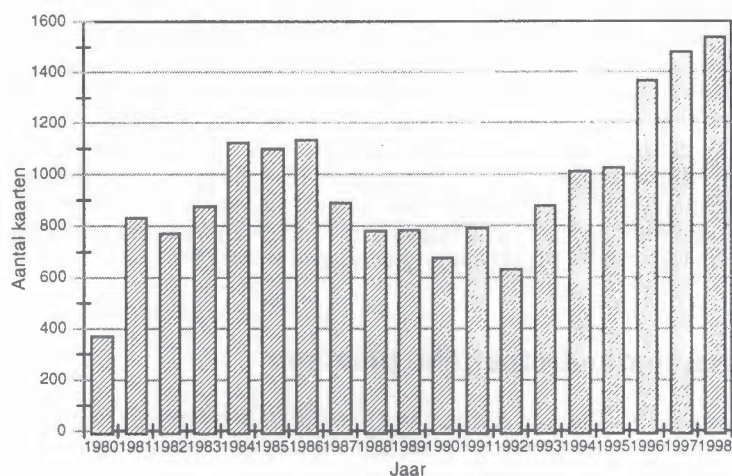
De meeste bevers die nu in de Gelderse Poort rondzwemmen zijn individueel gemerkt. Mensen die zo'n gemerkte bever zien, wordt opgeroepen dit aan SBB door te geven, kantoor Gelderse poort, Ooijse Bandijk 36b, 6576 JE Ooij, 024 6632470. Ze zijn herkenbaar aan twee gekleurde oorkingen. Zelfs mannetjes en vrouwtjes kunnen zo uit elkaar gehouden worden; de mannetjes dragen hun ringen links, de vrouwtjes rechts. Het hele jaar is er kans een bever tegen te komen. Gemakkelijk over het hoofd te zien is hij niet, want hij kan 1.30 meter lang worden. De meegebrachte bever-schedel beantwoordt aan dit beeld. Wat een kanjer, en vooral, wat een tanden!

Een stijging van meer dan 10% van het aantal ingestuurde waarnemingen leidt tot, wederom, een recordaantal: 1536. In dat jaar verscheen eveneens de langbeloofde handleiding. Tevens kwamen er meer mogelijkheden voor het insturen van waarnemingen (meer soorten, categorie broedvogels). Hiervan lijkt goed gebruik gemaakt te zijn!

Alle waarnemingen

Als een donderslag bij heldere hemel kwam in 1998 de 1500e waarneming binnen; daarna volgden nog enkele tientallen. Het aantal ingestuurde waarnemingen groeit daarmee de laatste jaren erg sterk. Kan dit op het conto van het mooie 'Roze Pelikaan-rapport' worden geschreven, of ligt het aan de prettig leesbare handleiding? Zoals vermeld zal ook de verruiming van instuurbare soorten en categoriën ook een bijdrage hebben geleverd. Daarnaast worden bijzondere soorten of aantallen tegenwoordig vaker gemeld: o.a Grote Zilverreiger.

Een feit is dat het overgrote deel van de waarnemingen uit 'normale' losse waarnemingen bestaat (85%). Overtrekkende vogels nemen maar 12% voor hun rekening; broedvogelwaarnemingen (2,4%) nog minder.

Figuur 1. Aantal waarnemingen per kalenderjaar (1980-1998)

Populaire en bijzondere soorten

De soort-thermometer staat voor 1998 voorlopig stil op 127 soorten, een normaal aantal de laatste jaren! Voorspelbaar is de topositie van de Putter (140 waarnemingen). Echter het gat met de daaropvolgende soorten is opvallend groot. De allergrootste verrassing is de Brandgans (!) op nummer twee met 69 waarnemingen; waarschijnlijk blijft jaarrond geen Brandgans meer onopgemerkt. De Patrijs (67) en Tapuit (57) op respectievelijk nummer drie en vier zijn niet zo vreemd. Daarna volgen nog wel onvallende soorten: Canadese Gans (55), Groene Specht (54), Ooievaar (47), Waterpieper (46) en Raaf/IJsvogel (43). De topklassering van de Ooievaar vraag om een toelichting (zie verderop).

Zeker vermeldenswaard is het nieuwe jaarrecord van de Visarend (32!) en het grote aantal waarnemingen van de Grote Zilverreiger (32). De Eiders die in november en december op de Rijkerswoerdse Plassen verbleven leverden zeven waarnemingen op. De Heilige Ibis was alleen in 1995 nog maar waargenomen, maar verscheen ook dit jaar. De Slangenarend van de Hoge Veluwe maakte op 31 mei een uitstapje naar de Arnhemse Heide. De Koereiger van de Meinerswijk (19 april) was de eerste in vijf jaar (20-7-94).

De actiefste inzenders

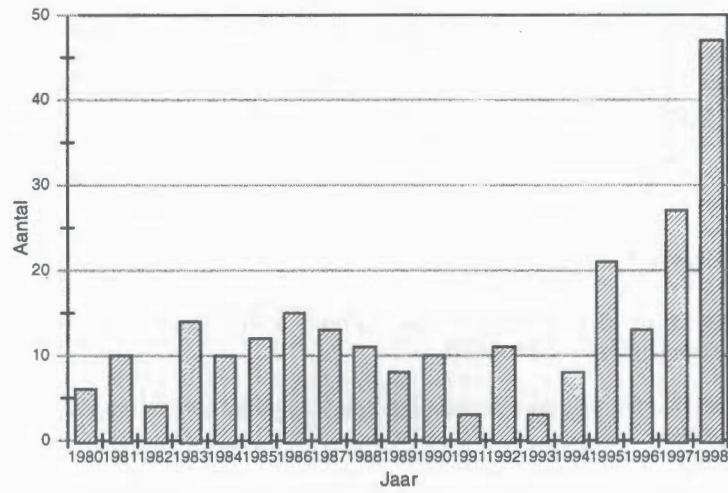
Met 40 waarnemers is het aantal inzenders wel stijgende, maar nog niet op recordhoogte. Nog (te) veel waarnemingen blijven in boekjes of hoofden hangen; en dat is jammer! De fanatiekelingen Jan Schoppers en Vincent de Boer streden weer om de eerste plaats. Met 270 waarnemingen gaat onze nieuwe voorzitter uiteindelijk voorop. De jaarrecords van Rob Vogel (305 in 1987 en 284 in 1985) blijven ongeschonden. Vincent eindigt met 238 waarnemingen op de tweede plaats. Een snelle stijger van 1997 heeft zijn werk dit jaar voortgezet: Olaf Klaassen (172, derde plaats). Fokko Erhart houdt nog goed stand: 130 waarnemingen; van niks op vijf verschijnt Han Derks (94). De top tien bestaat vervolgens uit: Joris Driessen (80), Cor de Vaan (53), Marcel Bonder (51), Egbert Vrieling (48) en Ruud Reddingius/Norbert Kwint (32).

Waarnemingenarchiefrijke plaatsen

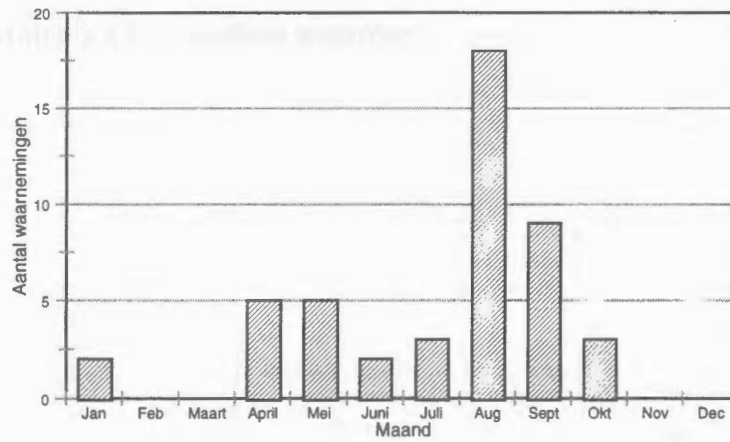
De Rijkerswoerdse Plassen (125) en Meinerswijk (100) hebben stuivertje gewisseld ten opzichte van 1997. De Eltenberg heeft door de vele telactiviteiten, en de leuke soorten die er worden gezien, een derde plaats bemachtigd (75). Andere spannende plaatsen waren: Warnsbom, Bijland, Loowaard en Rheden.

Ooievaars op komst

Het oude record van de Ooievaar stond op 1997 met 27 waarnemingen, ook al niet onverdienselijk. Na afsluiting van 1998 werd dit record met een groot gebaar weggewoven en stond er een nieuw getal: 47!! Deze sterke stijging past op zich wel in de toename van het aantal waarnemingen van de laatste ca 10 jaren.

Figuur 2: Aantal ingestuurde waarnemingen van Ooievaars 1980-1998

Figuur 3: Aantal waarnemingen van de Ooievaar per maand in 1998

De augustus-piek van 1998 wijkt af van het langjarige gemiddelde waarbij september de beste maand was. De bewust piek is vooral veroorzaakt door waarnemingen in de omgeving van Rheden-Dieren-Doesburg-Velperwaarden. Hier hielden zich in augustus (en ten dele in september) meerdere Ooievaars op (max 6 bij elkaar). Mogelijk betrof die regionale broedvogels (bv. Hall, Empe). Verheugend is echter wel dat in 1999 bij Dieren een paartje een broedpoging aan het doen is. Het is misschien wel tijd om wat meer palen in de omgeving te gaan oprichten.

Tips en trucs

Bij het invoeren van de vele kaartjes kom je steeds weer op nieuwe tips en trucs die ik de inzenders echt niet wil onthouden:

- * voor waarnemingen van broedvogels geldt dat minimaal sprake moet zijn van broedcode twee.
- * waarnemingen van broedvogels in gebieden die geteld worden (o.a. Meinerswijk, Velperwaarden, Zuidoost-Veluwe) hoeven niet op een waarnemingenkaartje, maar kunnen rechtstreeks aan de desbetreffende teller worden doorgegeven. Dit voorkomt dubbel invoeren.
- * waarnemingen gedaan in het kader van het atlasproject hoeven niet apart op een kaartje gezet te worden.
- * gebruik voor de plaatsaanduiding zoveel mogelijk namen die in een atlas zijn terug te vinden; dus geen streeknamen e.d.

Trektellingen in het najaar van 1998 op de telpost Ons Genoegen

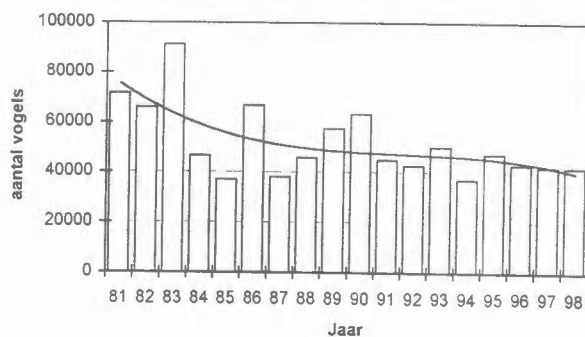
Rob Lensink

Inleiding

In het najaar van 1998 zijn op de telpost Ons Genoegen door leden van de VWG Arnhem eo. 113 vroege ochtendtellingen (2,5 uur) van zichtbare landtrek uitgevoerd. De tellingen zijn op 2 augustus begonnen en op 2 december beëindigd. Dit was het achttiende najaar in successie dat de telpost bijna dagelijks bezet was en kwam het aantal tellingen sinds 1981 op 1852. In het vervolg wordt een beeld geschets van de trek in najaar 1998. Voor de methodiek van tellen en bewerken van het materiaal zij verwezen naar Kwak & Lensink (1983) en Lensink & Kwak (1985).

Resultaten

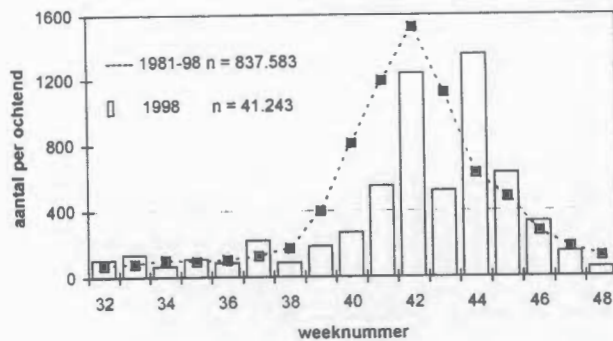
Er zijn bijna 42.000 vogels waargenomen, verdeeld over 81 soorten. De gecorrigeerde seizoenssom voor de tweede helft van het najaar (13-08/2-12) bedroeg 41.750 ex., en bijna 1.500 ex. in de twee eerste telweken (tabel 1). In vergelijking tot recente jaren is dit een normaal aantal, in vergelijking tot de eerste jaren van de telreeks is het echter laag (figuur 1). De belangrijkste oorzaak is dat we tegenwoordig ongeveer 15.000 Vinken minder tellen en een dito aantal Spreeuwen.

Figuur 1. Totaal aantal vogels in de najaars 1981-98 (gecorrigeerde seizoenssom, Kwak & Lensink 1983). De getrokken lijn geeft de trend het beste weer ($r = 0,649$, $P < 0,01$).

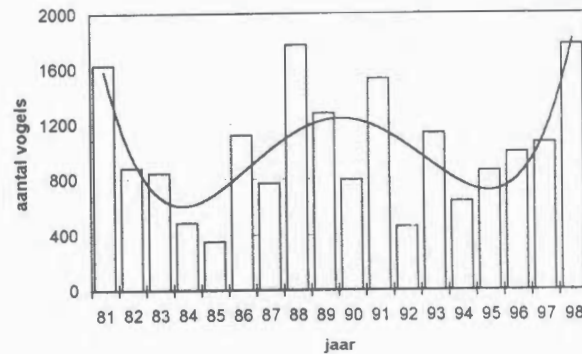
De eerste twee maanden werden gedomineerd door trek van zwaluwen. Voor onze drie inheemse soorten was het één van de betere seizoenen: Boerenzwaluw 3.766 ex., Huiszwaluw 1.240 ex. en Oeverzwaluw 89 ex. (tabel 1). Eén van de factoren die hier ongetwijfeld aan heeft bijgedragen, was de overwegend westelijke luchtstroming in augustus en september waardoor vogels relatief laag vlogen. Bovendien was september een natte maand. In de hogere luchtlagen zijn dan weinig insecten te vinden en vliegen de vogels om te foerageren vooral laag. In deze maanden zijn ook verschillende Duinpiepers (5 ex.), Europese Kanaries en Ortolanen gezien (beide 3 ex.).

Eind september en begin oktober blies de wind bijna twee weken uit NO. Een eerste doortrekgolf vanuit Noord-Europa is toen op grote hoogte gepasseerd, buiten het bereik van onze ogen. De getelde aantallen bleven hierdoor laag (figuur 2). De seizoenssommen van onder meer Graspieper (2.351 ex., gemiddeld 3.195 ex.), Kneu (84 ex., gemiddeld 504 ex.) en Heggemus (71 ex., gemiddeld 187) zijn hierdoor aan de lage kant gebleven.

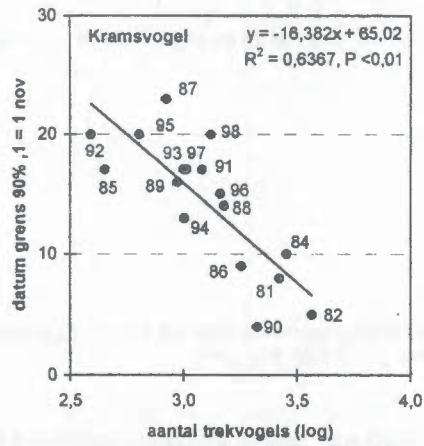
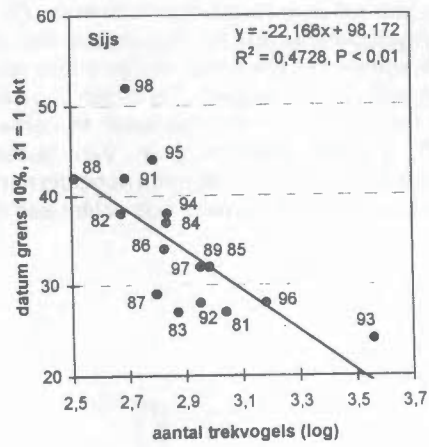
Figuur 2. Doortrekkpatroon per week in najaar 1981-98 (stippellijn) en in najaar 1998 (balken).

Begin oktober was het grijs en rustig weer. De Zanglijsters trokken toen massaal door, hetgeen resulteerde in een evenaring van het seizoensrecord uit 1988, 1.773 ex. (figuur 3). Het aantal Zanglijsters kan van jaar tot jaar aanzienlijk fluctueren. Op de lange termijn bezien lijkt er sprake van een cyclus met goede en slechte perioden. Gezien het grote aantal in najaar 1998, zijn in de komende jaren eerder magere dan vette jaren te verwachten. Half oktober was het regenachtig en winderig. Op dagen of ochtenden dat het even rustig was, viel er toch redelijk tot goede trek waar te nemen. Vooral Koperwieken trokken in week 42 in grote getalen door. Van andere talrijke oktobertrekkers werd een seizoenssom bereikt die voor de jaren negentig normaal was, bijvoorbeeld Vink 9.566 ex. (tabel 1). Het aantal Spreeuwen was echter aan de magere kant: 4.731 ex.

Figuur 3. Seizoensommen 1981-98 van de Zanglijster. De getrokken lijn geeft de trend het beste weer ($r = 0,732$, $P < 0,01$).

Najaar 1998 was zonder irrupties. Van Kruisbek, Barmsijs en Blauwe Kiekendief zijn minimale aantallen geteld (tabel 1). Vanaf eind oktober is nog wat beweging in de mezen waargenomen, de aantallen bleven laag (tabel 1). Voor Keep en Kramsvogel was het een bijna gemiddeld jaar, voor Sijzen een mager jaar. Geheel volgens verwachting (Lensink 1996), trokken Sijs en Kramsvogel daarmee pas in november door (figuur 4).

Figuur 4. Verband tussen de seizoenssom en de inzet (datumgrens 10% gepasseerd, Sijs) en afloop van de trek (datumgrens 90% gepasseerd, Kramsvogel).

Door het vele slechte weer in oktober was de passage van veel soorten aan de late kant. Half november viel de vorst in. Grootschalige vorstvluchten werden niet gezien. Wel viel redelijk wat beweging van ganzen en meeuwen waar te nemen. Opvallend genoeg zijn drie maal Kleine Zwanen gezien, totaal 10 ex. In najaar 1998 stond in het Lauwersmeer en de randmeren het water zo hoog dat de knolletjes van fontijnkruiden voor Kleine Zwanen niet meer bereikbaar waren. Hierdoor moest de soort uitwijken naar alternatieve voedselgebieden, hetgeen de drie waarnemingen vermoedelijk verklaart.

Discussie

De reeks trekellingen op telpost Ons Genoegen is in 1998 weer met een jaar uitgebreid. Daarmee is de reeks weer unieker geworden, vooral door de consistentie in de wijze van tellen en de vrijwel dagelijkse registratie van de trek ieder najaar weer. Het materiaal verschaft ons allereerst informatie over de trek in een bepaald najaar. Door het grote aantal jaren ontstaat ook een beeld van afwijkingen van afzonderlijke jaren ten opzichte van het gemiddelde en worden trends in het aantal trekvogels zichtbaar. Tot slot kunnen verschillen van jaar tot jaar in verband worden gebracht met eigenschappen van de vogels of omgevingsfactoren. Daarmee krijgen de gegevens ook een voorspellende waarde. Reden genoeg om volgend najaar de telpost weer te bezetten.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar de tellers Vincent de Boer, Andrea van den Berg, Han Derks, Symen Deuzeman, Fokko Erhart, Olaf Klaassen, Hans Quaden, Jan Schoppers, Henk Sierdsema en Egbert Vrieling, en naar Norbert Kwint voor zijn support.

Literatuur

Kwak R. & Lensink R. 1983. Najaarstrek over Arnhem in 1982 en methodieken voor het bewerken van trekellingen. Rapport, VWG Arnhem, Arnhem.

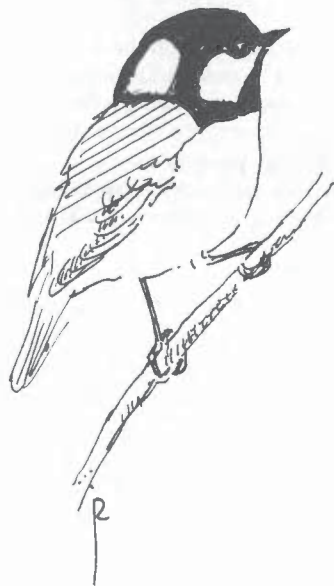
Lensink R. & Kwak R. 1985. Vogeltrek over Arnhem in 1983 met een samenvatting over de periode 1981-83 en methodieken voor het bewerken van telmateriaal, deel I & II. Rapport, LWVT, Arnhem.

Lensink R. 1996. 33 Koperwieken ZW 4, vogeltrek in het binnenland. Wetenschappelijke mededeling 217. KNNV, Utrecht.

Tabel 1. Seizoenssom najaar 1998 en het gemiddelde in 1981-90 en 1991-98, niet alle soorten zijn opgenomen! (2) tweede doortrekperiode 3/9-30/11.

	seizoenssom 1998	gemiddelde 1981-90	gemiddelde 1991-98
exemplaren	41831	58372	43554
vink	9566	17268	8701
koperwiek	7327	4856	6366
spreeuw	4731	9635	6317
boerenwaluw	3764	2264	2530
houtduif	3642	4786	4040
graspieper	2351	3395	2619
zanglijster	1771	991	1055
keep	1723	3317	2208
kramsvogel	1319	1777	1004
huiswaluw	1247	666	1142
kolgans	1017	115	457
veldleeuwerik	511	1522	1224
sijs	496	717	1154
grouwe gans	391	115	176
aalscholver	335	395	647
witte kwikstaart	328	594	373
gele kwikstaart	198	336	269
boompieper	186	379	277
kievit	167	745	190
holenduif	151	137	165
kauw	150	338	325
ringmus	140	337	152
appelvink	99	91	247
kokmeeuw	91	310	158
groenling	90	231	100
oeverwaluw	89	21	20
kneu	84	634	233
roek	76	396	106
heggemus	71	234	96
merel	67	81	75
grote lijster	61	123	71
sperwer	58	79	51
nijlgans	58	0	22
koolmees	58	159	144
rietgors	49	174	66
boomleeuwerik	45	42	58
kleine mantelmeeuw	34	1	15
pimpelmees	28	39	60
grote gele kwikstaart	17	28	14
goudvink	11	19	16

zwarte mees	10	68	224
kleine zwaan	10	2	1
kruisbek (2)	8	436	406
beflijster	8	1	2
barmsijs	7	376	59
putter	5	21	15
duinpieper	5	3	4
ortolaan	3	5	4
bruine kiekendief	3	1	6
blauwe keiekendief	3	8	7
europese kanarie	3	1	2

Voortgang

Het Tuinvogelonderzoek ligt inmiddels goed op stoom. Het eerste kwartaal zit erop en de nodige formulieren zijn reeds geretourneerd. De meeste daarvan zijn elke week ingevuld.

Het beeld wat tot nu toe naar voren komt beantwoordt aardig aan wat van een stadse vogelgemeenschap verwacht kan worden. De Ringmus is vaak de grote afwezige, al zijn er ook tuinen die het zonder Spreeuw, Ekster of Groenling moeten stellen.

Een eerste indruk

Het is nog vroeg om al diep op de resultaten in te gaan, maar bij enkele soorten tekenen zich toch al bepaalde patronen af. Zo komen Kool- en Pimpelmees in sterk wisselende aantallen de tuinen bezoeken, maar over het hele kwartaal genomen is zichtbaar hoe de grote groepen toch stilletjes oplossen. De vogels zoeken dan hun territoria weer op. De Winterkoning laat zich duidelijk gelden als een eenling. In vrijwel iedere tuin scharrelt er wel eentje rond, maar in het gezelschap van een soortgenoot wordt hij eigenlijk nooit gezien.

Opmerkelijk verder is het verloop bij de Heggenmus. Deze soort laat een duidelijke opleving zien in de laatste weken van het eerste kwartaal (maart). Dit is de periode van doortrek van deze vogel en wellicht dat dit in de achtertuin ook merkbaar is. Bij de Roodborst is een vergelijkbaar beeld te zien, maar in iets mindere mate. Veel mensen zien overigens op de valreep van het eerste kwartaal de Roodborst uit hun tuin verdwijnen.

Wisseling van seizoen

Het eerste kwartaal werd gekenmerkt door bladloze bomen en struiken, perioden van flinke koude, en veel pindasnoeren en voederplankjes. Dit zijn omstandigheden waarbij vogels goed zichtbaar zijn en makkelijk te tellen. Inmiddels zijn de bomen in blad, is het bijvoederen gestaakt en gedragen de overgebleven soorten zich een stuk heimelijker. Dan lijken veel vogels ineens verdwenen. Gelukkig kunnen nu de deuren en ramen open en laten de meeste soorten ook horen dat ze er (nog) zijn.

In vergelijking met de voorgaande maanden zal er minder geturfd hoeven worden. Het tuinvogelbestand zal hoofdzakelijk uit lokale broedvogels bestaan en de meeste tuinen

zullen wat grootte betreft niet meer dan ÚÚn territorium per soort kunnen herbergen. Spannend is natuurlijk wel om er achter te komen op welk moment er weer meer dan twee exemplaren opduiken van een soort die als paartje aanwezig was.

En nu verder

Nu door blijven tellen betekent antwoord krijgen op vragen als: Welke vogels zijn gebleven om te broeden? En in welke week keren de soorten terug die niet zijn gebleven? Interessant is verder welke aantallen zich tijdens de "stille" zomermaanden nog laten zien. En of in het najaar de doortrek van de Heggenmus ook opgemerkt zal worden. En wat doen de mezen? Komen we weer uit bij dezelfde aantallen als waarmee het jaar begon?

Iedereen die zin heeft om ook aantallen van algemene tuinvogelsoorten bij te houden, kan alsnog inhaken. In Vlerk 4 van vorig jaar (1998) wordt in het kort de methode omschreven. In deze Vlerk zit het formulier voor het derde kwartaal. Ingevulde formulieren kunnen ingeleverd worden bij Olaf Klaassen, Voetiuslaan 2 -3, 6828 TE Arnhem.

Geelpootmeeuwen rondom Arnhem

Marcel Bonder

Inleiding

Naar meeuwen wordt over het algemeen weinig gekeken. Meeuwen behoren niet tot de gemakkelijkste soortengroep. Vooral de juvenielen zijn lastig van elkaar te onderscheiden. Tegenwoordig is er redelijk materiaal om meeuwen te leren herkennen, bijvoorbeeld in de Lars Johnson of de Thiemes Vogeldeterminatie. Desondanks blijkt dat na bestudering van het waarnemingenarchief van de Vogelwerkgroep Arnhem, er maar weinig waarnemers "Geelpootmeeuwen" doorgeven. "Geelpootmeeuwen", want tegenwoordig onderscheidt men twee soorten: Geelpootmeeuw *Larus michahellis* en Pontische Meeuw *Larus cachinnans* (Sangster et al, 1998). Dit artikel zal informatie weergeven over beide soorten. Over de Geelpootmeeuw zal verslag worden gedaan van de kenmerken, aantallen en verspreiding en van de Pontische Meeuw wordt nader ingegaan op de kenmerken en het onderscheidt met de Geelpootmeeuw.

Kenmerken Geelpootmeeuwen (algemeen)

Adulte Geelpootmeeuwen zijn vrij gemakkelijk te onderscheiden van Zilvermeeuwen, met name in de winter. De gele poten (Zilvermeeuw heeft meestal roze) is het opvallendste verschil. Determinatie bij alleen gele poten is niet altijd voldoende, want sommige Zilvermeeuwen kunnen ook gele poten hebben. Vandaar dat ook gelet moet worden op de kenmerken die staan in tabel 1.

kenmerk	Geelpootmeeuw	Zilvermeeuw
mantel en schouders	donkergrijs, kleur gelijk aan Stormmeeuw	lichtgrijs
kopkleur	in najaar witte kop	in najaar zware kopstreping
ondervleugel	lichtgrijze zweem op armpennen	geen zweem
vleugelpunten	veel zwart weinig wit	meer wit
oogrand	rood	oranjegeel
roep	Kleine Mantelmeeuw-achtig, zwaardere roep dan Zilvermeeuw	klieauw

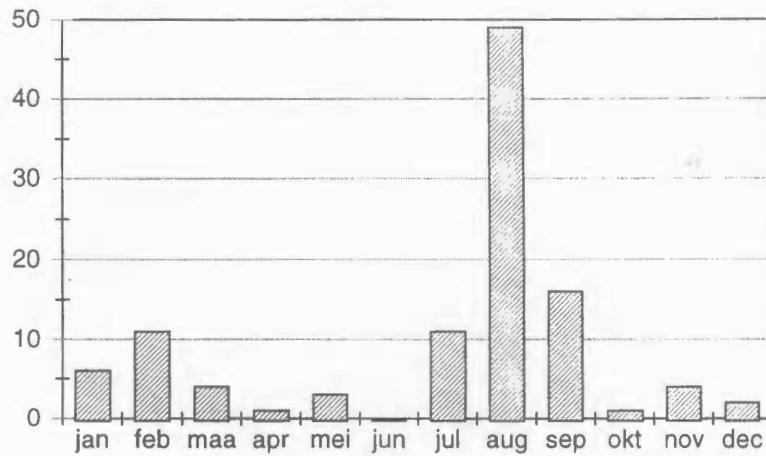
Tabel 1. Kenmerken adulte Zilvermeeuw en Geelpootmeeuw (Harris et al, 1989).

Juvenielen zijn lastiger te onderscheiden van andere meeuwen dan adulte Geelpootmeeuwen. Dit komt ten dele doordat juvenielen variabel zijn. Dit is met name het geval in de mantel- en schouderkleur, de ene keer lijkt deze op Zilvermeeuw (lichte vorm) en de andere keer op Kleine Mantelmeeuw (donkere vorm). Juveniele Geelpootmeeuwen kunnen als volgt van Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw worden onderscheiden:

- 1 Heeft lichte kop, borst, buik en anaalstreek contrasterend met duidelijk donkerder mantel, schouder en dekveren. Door het contrast kop/mantel maakt de meeuw een meer heterogene indruk, dit in tegenstelling tot Zilver- en Kleine Mantelmeeuw die een meer uniforme indruk maken.
- 2 Heeft geheel zwarte zware snavel.
- 3 Hand- en armpennen zijn bijna zwart.
- 4 Heeft relatief lange vleugels en poten.

Tijdstip en verspreiding:

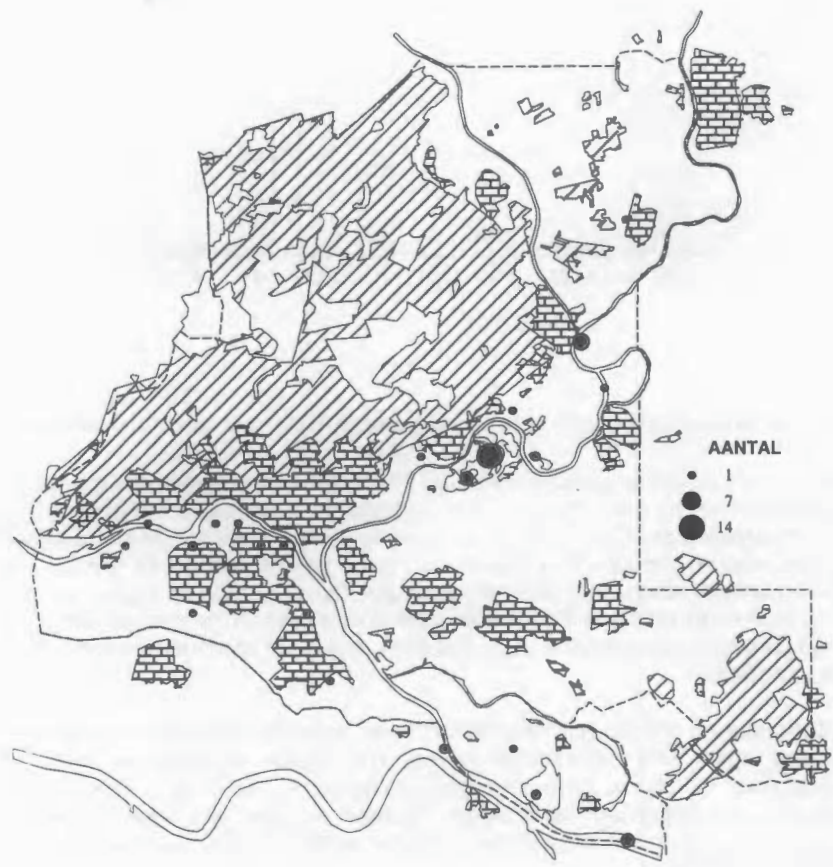
Vanaf 1984 tot en met juli 1998 zijn rondom Arnhem in totaal ca 100 Geelpootmeeuwen waargenomen (waarnemingenarchief VWG Arnhem e.o.). Er zijn tot op heden nog geen goed gedocumenteerde gevallen van Pontische Meeuwen in ons werkgebied gedaan, vandaar dat de grafiek betrekking heeft op Geelpootmeeuwen in het algemeen. In figuur 1 is het voorkomen gedurende het jaar weergegeven rondom Arnhem.

Figuur 1. Aantal waargenomen Geelpootmeeuwen rondom Arnhem per maand tot en met juli 1998

Opvallend is de piek in augustus wanneer er 49 Geelpootmeeuwen in ons werkgebied zijn waargenomen. Mogelijk betreffen dat doortrekkers, want in september en oktober nemen de aantallen drastisch af en vanaf juli nemen de aantallen toe. In juni is de soort afwezig en april en mei zijn de aantallen klein. In de periode april tot en met juni is de soort voornamelijk te vinden in de broedgebieden. Opvallend zijn de lage aantallen in de periode oktober tot en met december. Samenvattend kan gezegd worden dat de piek van Geelpootmeeuwen valt in de nazomer, terwijl de soort de rest van het jaar schaars aanwezig is.

Geelpootmeeuwen worden rondom Arnhem vooral waargenomen in zandwinplassen en havens, maar ook op zandige oevers en kribben van Rijn en IJssel. In zandwinplassen en havens kun je regelmatig deze meeuwen zien op boeien, steigers, masten of persleidingen van zandzuigers. Plaatsen om dergelijke meeuwen waar te nemen zijn onder meer Valeplas, Bijland, Rijkerwoerdse Plassen, Akzohaven Arnhem en Drielse Veer (kaart 1).

Kaart 1. Verspreiding Geelpootmeeuwen rondom Amhem.

Determinatie Geelpootmeeuwen

In 1997 verbleven enkele tientallen Pontische Meeuwen in Limburg (Schols en van der Coelen, 1998). Daarnaast werden dat jaar ook enkele waargenomen in Twente (Knolle et al, 1997). Dit betekent dat de kans groot is dat deze soort ook in ons werkgebied waargenomen kan worden. Door middel van een soortbeschrijving bestaat de mogelijkheid om hierop te letten. Hierbij zal de nadruk komen te liggen op de kenmerken van adulte vogels, want adulte vogels zijn relatief eenvoudig te herkennen. Er zal een vergelijking worden gemaakt met Geelpootmeeuwen (tabel 2). Daarnaast komen ook juvenielen aan bod (tabel 3). De soortbeschrijving zal beginnen met de meest opvallende kenmerken.

Kenmerk	Pontische Meeuw	Geelpootmeeuw
1 lichaamsvorm	langwerpig en slank waardoor Asternachtig overkomend	compact, als Zilvermeeuw
2 vleugelpunten	ver voorbij staart uitstekend	niet voorbij staart uitstekend
3 nek	opvallend lang en slank bij uitsteken van nek	minder lang en dik
4 kopkleur	wit in najaar en winter	eveneens wit
5 snavelkleur	grijsgeel, met bleekrode gonysvlek	oranjegeel met bloedrode gonysvlek
6 mantelkleur	grijs, iets donkerder dan Zilvermeeuw	donkergrijs, als Stormmeeuw
7 kopvorm	platte kop en vlak voorhoofd, soms bol	bolle kop en steil voorhoofd
8 pootkleur	grijsgeel of grijsroze, soms ook diepgeel	diepgeel tot oranjegeel
9 snavelring	vaak zwarte snavelring, als Stormmeeuw	geen snavelring
10 snavelvorm	lang, recht en vaak dun, "potloodvormig"	meer een "haakvormige" snavel

11 vleugelpuntkleur	vrij veel wit, hoeveelheid als Zilvermeeuw	weinig wit
12 ogen	meestal donkere iris	lichte iris (alleen te zien op korte afstand)
13 grootte	tussen Stormmeeuw en Zilvermeeuw in	even groot als Zilvermeeuw

Tabel 2. Verschillen en overeenkomsten tussen Pontische Meeuw en Geelpootmeeuw (Bruin de en van Dijken, 1998)

Uit tabel 2 blijkt dat er enige variatie in kenmerken is bij Pontische Meeuwen, zoals in pootkleur en kopvorm. Dit kan problemen opleveren met de determinatie. Desondanks is een Pontische Meeuw goed te herkennen wanneer de vogel zich van opzij laat bekijken. Dan valt de langwerpige slanke vorm, snavelkleur en de voorbij de staart uitstekende vleugelpunten direct op.

Is een adulte Pontische Meeuw vaak nog goed te herkennen, dit geldt in mindere mate voor juvenielen. Bij de beschrijving van een juveniel zal wederom een vergelijking worden gemaakt met een Geelpootmeeuw (tabel 3).

kenmerk	Pontische Meeuw	Geelpootmeeuw
kop	geheel wit	lichtgrijs, langs ogen fijne donkere streepjes
snavelvorm	meestal lang en dun	dik en korter
ondervleugel en okselveren	zeer licht	duidelijk bruin gebandeerd
nek	met duidelijke bruine vlekjes contrasterend met kop	vage bruine vlekjes, niet contrasterend met kop

Tabel 3. Verschillen tussen juveniele Pontische Meeuwen en Geelpootmeeuwen (de Bruin en van Dijken, 1998)

Veel van de in tabel 3 genoemde kenmerken zijn niet diagnostisch. Er is een redelijke mate van overlap aanwezig. Vaak is een combinatie van kenmerken nodig om Geelpootmeeuwen en Pontische Meeuwen op naam te brengen. Kortom, evenals alle juveniele grote meeuwen zijn ook juveniele Pontische Meeuwen moeilijk te herkennen.

Toekomst

De laatste jaren is er steeds meer aandacht voor de determinatie van "grote meeuwen". De herkenning en taxonomie van deze groep meeuwen is nog steeds in ontwikkeling. In de literatuurlijst staan een aantal recente artikelen vermeldt, waar uitgebreid wordt ingegaan op de soortdeterminatie van Geelpootmeeuwen. Het is aan te raden om bij de determinatie altijd zeer kritisch te blijven, niet af te gaan op slechts een enkel kenmerk en rekening te houden met ruistadia en flinke variatie van kenmerken binnen de soorten, geslachten en leeftijden. Hou er ook rekening mee dat bijvoorbeeld fel licht of een te grote afstand kleurkenmerken kan beïnvloeden (een licht oog kan dan donker lijken, of roze poten gelig!). Maak dus een goede beschrijving van de waarneming, met het liefst een foto erbij. Aan een ieder dus de oproep om bij waarnemingen van Geelpootmeeuwen, goed te letten op de twee ondersoorten. Geef dus duidelijk aan of de waarneming betrekking heeft op een Geelpootmeeuw of een Pontische Meeuw. Uiteraard moet een dergelijke waarneming ook aan het waarnemingenarchief worden doorgegeven.

Literatuur:

- Bruin de S. & van Dijken K. 1998. Geelpootmeeuwen en Pontische Meeuwen. *Taxon* 2-2: 22-30.
- Harris A., Tucker L. en Vinicombe K. 1989. *Vogeldeterminatie; handboek voor het identificeren van vogels*. Thieme, Baarn.
- Garner M., Quinn D. 1997. Identification of Yellow-legged Gulls in Britain. *British Birds* 90:25-62.
- Jonsson L. *Vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten*, Baarn: Thieme, 1993.
- Knolle P., Jansen J. & Palmen P. 1997. Pontische Geelpootmeeuwen bij Enschede en in Noord- Limburg. *Dutch Birding* 19: 280-283.
- Sangster G., Hazevoet C.J., van den Berg A.B. & Roselaar C.S. 1998. Dutch avifauna list: species concepts, taxonomic instability, and taxonomic changes in 1998. *Dutch Birding* 20: 22-32.
- Schols R. en van der Coelen J., 1998. Pontische Meeuwen; voor wie er oog voor heeft. *Limburgse Vogels* 9: 14-19.
- VWG Arnhem e.o., Waarnemingen Geelpootmeeuwen in werkgebied Vogelwerkgroep Arnhem e.o., 8 november 1998, Laag Soeren.

Meeuwenslaapplaatstelling Bijland en Rhederlaag in de winters van 1997/98 en 1998/99

Jan Schoppers

Inleiding

De afgelopen twee winters zijn meeuwen geteld op de slaapplaatsen de Bijland en Rhederlaag. Op de Bijland vonden de tellingen plaats op 28 september 1997, 6 december 1998 en 17 januari 1999. Per telling stonden vijf of zes tellers rondom de plas en noteerden per kwartier wat er in hun deel van de plas op vloog per meeuwensoort. Er werd 2 uur voor zonsondergang begonnen tot 1/2 à 1 uur erna. Op de Rhederlaag is er geteld op 3 oktober 1997, 24 januari 1998, 4 december 1998 en 19 januari 1999. Geteld werd er door één persoon (JS) die alle meeuwen telde op de plas na zonsondergang. Alle tellingen vonden plaats onder gunstige weersomstandigheden. Tellers op één of meerdere dagen waren: Herman Jansen, Cor Tiecken, Maarten Hageman, Dirk Zoetebier, Norbert Kwint, Joris Driessen, Rob Vogel, Fokko Erhart, Marcel Bonder, Roel Schwartz, Olaf Klaassen, Kees Koffijberg en Jan Schoppers. De tellingen in december en januari op de Bijland vonden weer gelijktijdig plaats met die van onze Duitse vakbroeders uit Nordrhein-Westfalen. Eerdere tellingen zijn gerapporteerd in Vogel (1994) en Schoppers (1995, 1997).

Resultaten

In tabel 1 staan de resultaten van de tellingen in de afgelopen twee winters en die ervoor.

Bijland	Kokm	Stom	Zilm	Gpom	KIMa	GrMa	Spec	Totaal
19 feb 94	11910	3850	46	-	-	6	-	15813
11 dec 94	17167	4748	256	-	-	23	-	22194
21 jan 95	26309	13422	81	-	2	5	-	39819
10 dec 95*	1032	498	29	-	-	3	-	1562
14 dec 95#						33		5600
27 jan 96	3300	2960	45	-	-	19	-	6324
07 dec 96**	18607	6586	129	-	1	5	-	25327
25 jan 97*	245	59	-	-	-	-	19	323
09 feb 97#								15000
28 sep 97	14512	652	36	-	18	13	-	15231
06 dec 98	7195	4372	37	-	4	14	969	12591
17 jan 99	28498	12863	33	-	-	10	-	41404

Rhederlaag	Kokm	Stom	Zilm	Gpom	KIMa	GrMa	Spec	Totaal
11 dec 94	29706	8844	261	1	-	13	-	38825
21 jan 95	44808	32631	203	-	1	9	-	77642
10 dec 95*	449	296	3	-	-	3	-	751
13 dec 95#						2		5500
28 jan 96	1247	3301	132	-	-	10	-	4690
07 dec 96**	12129	12347	88	-	-	2	-	24566
25 jan 97*	186	47	4	-	-	-	444	681
30 jan 97#						2		11500
26 feb 97#								12000
03 okt 97#					≤10	≤10		13800
24 jan 98#						1		18000
04 dec 98#			≤75		-	4		19000
19 jan 99#								28000

* dichte mist, groot deel van de vogels gemist

** lichte mist, ca. 10-20% van de vogels gemist

aanvullende telling door 1 teller; schatting van het totaal op de plas aanwezig

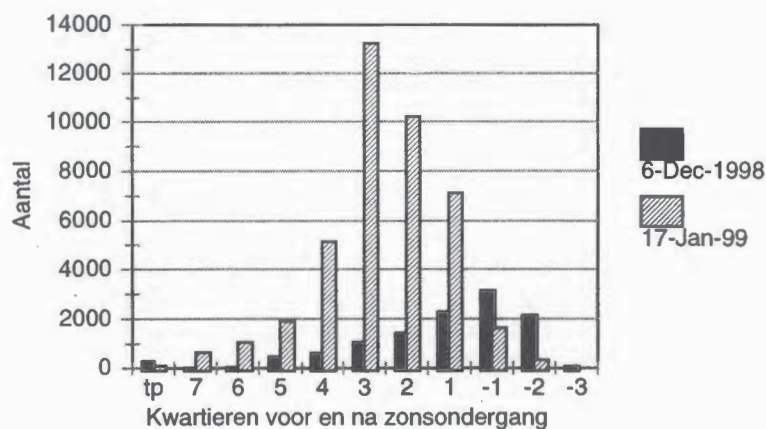
Op 25 september 1997 is een telling op de Bijland uitgevoerd met hoog gespannen verwachtingen voor de Kleine Mantelmeeuw. Aan het eind van de zomer kunnen er flinke aantallen van deze soort in het gebied verblijven. Het lage aantal van 18 exemplaren maakte deze verwachtingen niet waar. Ook op de Rhederlaag op 3 oktober 1997 vielen de aantallen (<10) niet mee. Het aantal Grote Mantelmeeuwen was ook niet bijzonder hoog. Waarschijnlijk moet in juli of augustus en in het voorjaar in april of mei geteld worden om een goed beeld te krijgen van beide soorten. Op de Bijland bestond het grootste deel (95%) van de meeuwen uit Kokmeeuwen. Ook op de Rhederlaag was de Kokmeeuw in de meerderheid (ca. 90%). Op 24 januari 1998 is er een telling gedaan op de Rhederlaag. In totaal waren er 18000 meeuwen aanwezig, waarvan ca. 75% Kokmeeuw en 25% Stormmeeuw. Bij de tellingen in de afgelopen winter in december en januari valt vooral de laatste op door zijn hoge aantallen op de Bijland. In de afgelopen zes jaar werden er nog nooit zoveel meeuwen (41404) en in het bijzonder Kokmeeuwen (28498) geteld. Het aantal meeuwen op de Rhederlaag blijft daar duidelijk bij achter. Dit wordt nog meer versterkt als je het vergelijkt met de voor beide slaappleatsen goede winter van 1994/95. Over de vijf jaren lijken de aantallen op de Rhederlaag afgenomen en op de Bijland gelijk gebleven. De Kokmeeuw neemt landelijk in de winter sterk in aantal af (Boele *et al* 1998, Voslamber *et al* 1998). Oorzaken die genoemd worden voor deze afname zijn het verminderd broedsucces en minder voedsel door intensivering van de landbouw. De vraag is waarom deze algehele malaise zich alleen manifesteert op de Rhederlaag. Het zou kunnen dat de geschiktheid als slaappleats op de Rhederlaag verminderd is. De plassen zijn op het oog niet veranderd op beide lokaties. Op de Rhederlaag zijn op een schiereiland vakantiebungalows gebouwd, maar het lijkt me dat een doorsnee meeuw daar niet wakker van ligt. Misschien is er uitwisseling tussen beide slaappleatsen en ging dat ten koste van de aantallen op de Rhederlaag. Dat deze mogelijkheid hoge ogen gooit, blijkt uit het feit dat de Stormmeeuw over de hele periode gelijk is gebleven op de Bijland en sterk is

afgenomen op de Rhederlaag. De Stormmeeuw neemt echter in tegenstelling tot de Kokmeeuw landelijk niet af in de winter (Boele *et al* 1998, Voslamber *et al* 1998). Ook nog een mogelijkheid is dat er in de buurt van de Rhederlaag een andere slaapplek is ontstaan. Sterk in aantal afgenomen is de Zilvermeeuw, waarschijnlijk ingegeven door het verdwijnen van de open vuilstort.

Aankomst en aanvliegerichtingen Bijland

In figuur 1 is de aankomst weergegeven van Kok- en Stormmeeuw samen op 6 december 1998 en 17 januari 1999 op de Bijland. Duidelijk is te zien dat de vogels op 6 december later ten opzichte van de zonsondergang aankwamen dan op 17 januari. De mediaan (50% binnen) ligt op de eerste datum een half uur later. Een dag is op 6 december ruim 20 minuten korter dan op 17 januari en daardoor ook minder tijd om te foerageren. Waarschijnlijk wordt dit gecompenseerd door later op de slaapplek aan te komen, waardoor de foerageertijd ongeveer gelijk is. De afloop na de piek is in december vrij abrupt terwijl die in januari geleidelijk is. Op beide dagen kwam bijna 60% van het totaal uit oostelijke en zuidoostelijke richting aanvliegen. Het achterland voor beide richtingen is Duitsland en de Achterhoek. Opvallend was op 17 januari dat de stroom vanuit de oostelijke richting over Lobith, ruim een kwartier voor zonsondergang geheel stakte. Ook in december was dit, zij het in minder extreme mate, het geval. Waarschijnlijk volgen ze bij het schemeren meer de loop van de Rijn. De overige 40% kwam aanvliegen uit noordelijke en westelijke richting.

Figuur 1. Aankomst per kwartier van Kok- en Stormmeeuw samen op 6 december 1998 en 17 januari 1999 op de Bijland.

Tot slot

We hebben na zes winters tellen een aardig beeld van de aantallen bij een zachte en strenge winter. De aantallen per winter kunnen sterk wisselen. In zachte winters scoren december en januari het hoogst bij Kok- en Stormmeeuw. In beide gebieden gaat de Kokmeeuw tweemaal over de 1%-norm (20.000) van de Noordwest-Europese populatie (Meininger *et al* 1995). De Stormmeeuw (16.000) heeft dat tot nu toe eenmaal gepresteerd, op de Rhederlaag. Interessant is het nu om te zien of de aantallen op de Rhederlaag verder achteruit gaan en op de Bijland gelijk blijven. Tijdens de laatste telling in januari waren ook een aantal leden van de Vogelwerkgroep uit Nijmegen actief. Bij Weurt telden ze ruim 12.000 meeuwen en op de Bisonbaai in de Ooypolder 9.000 (med. Frank Willems). Ik denk dat het interessant is om samen met hen de telreeks voort te zetten. Een telling in het voorjaar of de zomer voor de Grote en Kleine Mantelmeeuw lijkt daarnaast ook op zijn plaats.

Literatuur

- Boele, A., van Turnhout C., Sierdsema H. & Meijer R, 1998. Punt Transect Tellingen van wintervogels in Nederland in het seizoen 1995/96. SOVON-Monitoringrapport 1998/03. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Schoppers J. 1995. Meeuwenslaaplaatsstelling Bijland en Rhederlaag. Vlerk 12, p.14-18.
- Schoppers J. 1997. Meeuwenslaaplaatsstelling Bijland en Rhederlaag in de winters van 1995/96 en 1996/97. Vlerk 14, p. 89-91.
- Vogel R.L. 1994. De Bijland: belangrijke meeuwenslaapplaats. Vlerk 11, p.160-163.
- Voslamber B., van Winden E.A.J. & van Roomen M.W.J. 1998. Midwintertelling van watervogels in Nederland, januari 1997. SOVON-monitoringrapport 98/04, RIZA-rapport BM97. 16, IKC Natuurbeheer coproductie C19. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Bijeneter in Ossenwaard en op Hooge Heide op 16 mei 1999

Marc de Haan/Henk Tamerius

Inleiding

Rond Hemelvaartsdag (13 mei 1999) belde Frank Majoor ons op, of we komend weekend de Ossenwaard een keer konden inventariseren. Degene die dit gebied normaal inventariseert, was namelijk verhinderd. Voor dit telefoontje zijn we Frank nog steeds dankbaar....

Beschrijving

Op zondag 16 mei 1999 togen we om circa vijf uur 's ochtends vol goede moed naar het inventarisatiegebied. Op wat sluierbewolking na was de lucht helder. Er stond bijna geen wind en het was ongeveer vijf graden. De temperatuur steeg later op de dag naar ongeveer vijftien graden.

De Ossenwaard ligt tussen Herwen en Lobith en grenst in het noorden en noordoosten aan de Oude Rijn (Erfkamerlingschap). Het landschap heeft een agrarisch karakter. Akkers en weilanden worden hier en daar omzoomd door

meidoornhagen. Langs de Oude Rijn liggen ook ruigtegebiedjes met rietbegroeiing en struweel. De oeverwallen geven het gebied enigszins reliëf. Langs de weg tussen Herwen en Lobith ligt een klein zanddepot.

Om ongeveer 8 uur speurden we bij boerderij Dijkmanshof (kilometerhok 40-46-31) het zanddepot af op oeverwaluwen. Marc hoorde dichterbij een vreemd geluid en ontdekte een adult bijeneter bovenin een acacia bij een schuurtje langs de weg! Het stond al vanaf het eerste moment vast dat het om een bijeneter ging. Het slanke postuur en de kleurencombinatie waren onmiskenbaar. Vooral de zwavelgele keel, de zwarte oogstreep en de roestbruine rug vielen op. De vogel bleef roerloos zitten en trok zich weinig aan van onze aanwezigheid. Het leek wel of hij naar het zanddepot aan het kijken was. Omdat we de zon in de rug hadden, waren de waarnemingsomstandigheden optimaal. Om vijf over acht vloog de bijeneter al roepend in een sierlijke golvende vlucht weg richting Erfkamerlingschap. De roep was een kort en hoog tjudududu.

Het toeval wil dat om tien voor half negen door Roel en Rudy Schwartz een overvliegende bijeneter werd waargenomen op de Hooge Heide (een heideveld ten zuiden van Beek langs de A12, vlakbij afrit 2 Emmerich/Elten). Volgens de beschrijving van Roel en Rudy kwam hij al roepend aanvliegen uit de richting van Beek. Roel en Rudy hoorden hem eerst alleen vanuit het bos, maar wisten, gesterkt door vakantie-ervaringen in Zuid-Europa, toen al zeker dat het om een bijeneter ging. Snel renden ze naar het open heideveld. Rudy kon toen nog net een glimp van de vogel opvangen. De vogel verdween in zuidwestelijke richting, richting Kuckuckstal in Duitsland. De waarneming duurde circa 45 seconden.

De Hooge Heide ligt in kilometerhok 40-47-31, exact 5 kilometer ten oosten van de waarnemingslocatie in de Ossenwaard. Op grond van vliegrichting en tijds- en plaatsverschil kan vrijwel met zekerheid worden gezegd, dat de twee waarnemingen hetzelfde exemplaar betroffen.

Het voorkomen van de bijeneter in Nederland en in het Hart van Gelderland

De bijeneter is een soort die in het Middellandse Zeegebied en in Oost-Europa broedt. Jaarlijks schieten bij aanhoudende oosten- en zuidenwind enkele exemplaren te ver door naar het noorden. Er kunnen dan ook bijeneters in Nederland opduiken. De beste maanden zijn mei en juni (SOVON 1987). Een goede plek is de telpost bij Breskens. In het Hart van Gelderland (het werkgebied van de Vogelwerkgroep Arnhem e.o.) was tot dusver slechts één waarneming van bijeneters bekend. Op 31 mei en 3 juni 1973 werden twee exemplaren waargenomen in het Deelerwoud (Kwint & Sierdsema 1997).

Aangezien er in de eerste helft van mei geen warme perioden zijn geweest met oosten- en zuidenwind, zijn de waarnemingen van de bijeneter opmerkelijk. Op grond van beide waarnemingen lijkt het er niet op, dat de vogel terug zal keren naar het werkgebied, maar het is altijd goed om alert te blijven!

Dankwoord

Jan Schoppers en Roel en Rudy Schwartz worden bedankt voor de aanvullende informatie over de waarneming op de Hooge Heide.

Broedvogelinventarisatie in 1998 in het NOM-terrein te Arnhem in 1998

Inleiding

In 1998 werd het terrein van het Nederlands Openlucht Museum te Arnhem voor het vijfde opeenvolgende jaar op broedvogels geïnvventariseerd. Het blijft van belang om de invloed van beheerstechnische maatregelen en de invloed van de museum- en parkbezoekers op de broedvogelstand gedurende een reeks van jaren nauwkeurig te inventariseren en te onderzoeken. Bovendien worden de telresultaten gebruikt om de landelijke trend van broedvogelsoorten te volgen. In Nederland worden jaarlijks honderden terreinen van verschillende grootte in de meest uiteenlopende habitats onderzocht. Deze gebieden worden broedvogelmonitoring-plots genoemd en sedert 1994 is het NOM-terrein hieraan toegevoegd.

Inventarisatie-methodiek

Het NOM-terrein is ongeveer 45 ha groot, inclusief het aangrenzende parkeerterrein met aansluitend bos, hagen en struweel. In het gebied komen een twaalftal landschapstypen voor en is daardoor zeer afwisselend. Deze landschapstypen bestaan uit zwaar loofhout, opgaand naald- en loofbos, struwelen, opslag en zeer jong bos afgewisseld met waterpartijen, erven, bebouwing en cultuur.

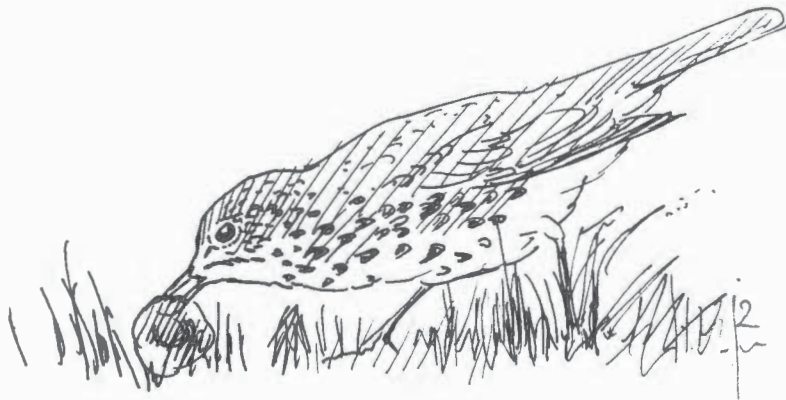
De broedvogelinventarisatie werd uitgevoerd met behulp van de BMP-methode (van Dijk, 1996). Dit houdt in dat tijdens het broedseizoen vanaf maart tot en met augustus

in de vroege ochtenduren, meestal vanaf één uur voor zonsopgang tot ca 3 uur daarna en in de nachtelijke uren, op platte gronden van het terrein wordt ingetekend waar welke vogelsoort territorium-indicerend gedrag vertoont. Dit kunnen bijvoorbeeld zingende mannetjes, aan jongen voerende ouders of nestbouw zijn. In 1998 werden in totaal 53 vroege ochtendbezoeken uitgevoerd en 9 avond- en/of nachtbezoeken. Een volledige ronde van het gebied kostte twee ochtendbezoeken. Bovendien werd steekproefsgewijs op diverse dagen en avonden gekeken naar de broedresultaten van sommige soorten waarvan bekend was waar de nesten zich bevonden.

Resultaten in 1998 en tevens vergeleken met andere jaren

In 1998 is de broedvogelstand ongeveer gelijk gebleven aan die van 1997, ondanks het feit dat in het winterseizoen 1997-1998 een forse dunningskap heeft plaatsgevonden in het noordelijke bos areaal van het NOM. Ten opzichte van 1996 vond in 1998 een toename van het aantal territoria plaats van 35% en ten opzichte van 1997 een geringe afname van 2%. In het eerste onderzoeksjaar 1994 werden ongeveer evenveel territoria vastgesteld als in 1998. Het aantal broedvogelsoorten nam in 1998 ten opzichte van 1997 met 4 soorten toe tot 55. In 1994 t/m 1997 waren dit er respectievelijk 46,45,46 en 51. Van alle tot nu toe vastgestelde broedvogelsoorten waren 40 soorten in alle 5 jaren present, 1 soort in 4 jaar (Boerenzwaluw), 4 soorten traden op in 3 jaar, 8 soorten in 2 jaar en 11 soorten in 1 jaar.

Ten opzichte van 1997 verdwenen in 1998 4 soorten als broedvogel uit het terrein (Havik, Zwarte Specht, Groene Specht en Sijs), terwijl 7 soorten zich vestigden (Nijlgans, Sperwer, Koekoek, Grote Gele Kwikstaart, Bosrietzanger, Ringmus en Vuurgoudhaan). In tabel 1 is een overzicht weergegeven met de ontwikkelingen van de verschillende soorten in de onderzoeksperiode (1994-98). Tevens is een kolom toegevoegd met de toe- en/of afname ten opzichte van 1997.

Aantal Territoria	1994	1995	1996	1997	1998	Toe of afname tov 1997
Blauwe Reiger	-	-	1	-	-	=
Wilde Eend	6	7	7	6	12	+
Mandarijneend	-	-	-	1	2	+
Soepeend	15	21	13	16	17	+
Soepgans	2	2	1	2	3	+
Nijlgans	-	-	-	-	1	nieuw
Zwarte Zwaan	1	1	-	-	-	=
Waterhoen	-	-	1	1	1	=
Meerkoet	-	-	1	1	1	=
Havik	1	-	-	1	-	-
Sperwer	-	-	-	-	1	nieuw
Buizerd	1	-	1	-	-	=
Ransuil	-	1	-	-	1	"nieuw"
Bosuil	1	3	1	3	2	-
Holenduif	21	22	15	20	22	+
Houtduif	18	13	15	18	19	+
Koekoek	-	-	-	-	1	nieuw
Grote Bonte Specht	17	14	9	10	11	+
Kleine Bonte Specht	1	-	-	-	3	"nieuw"
Zwarte Specht	-	-	-	1	-	-
Groene Specht	-	-	-	1	-	-
Gierzwaluw	2	2	1	2	1	-
Boerenzwaluw	2	1	1	2	-	-
Zwarte Kraai	7	6	4	5	5	=
Kauw	8	6	3	4	4	=
Vlaamse Gaai	8	8	4	7	7	=
Witte Kwikstaart	6	5	2	4	3	-
Grote Gele Kwikstaart	-	-	-	-	1	nieuw
Ekster	2	2	2	2	3	+
Winterkoning	29	30	19	20	26	+
Heggenus	13	15	11	15	14	-
Roodborst	45	42	24	31	33	+
Gekraagde Roodstaart	3	1	2	3	3	=
Zwarte Roodstaart	-	-	-	1	2	+
Merel	65	63	53	77	62	-
Zanglijster	14	12	7	10	11	+

Grote Lijster	2	4	1	3	2	-
Koolmees	42	43	38	57	45	-
Pimpelmees	26	26	26	33	29	-
Zwarte Mees	17	9	4	7	6	-
Kuifmees	5	3	2	1	3	+
Glanskop	7	10	9	14	11	-
Staartmees	3	1	1	2	2	=
Boomklever	15	17	15	16	15	-
Boomkruiper	15	17	12	17	15	-
Zwartkop	21	19	17	25	19	-
Tuinfluitier	7	8	7	13	10	-
Fitis	1	2	3	3	3	=
Tjiftjaf	22	13	11	17	20	+
Bosrietzanger	-	-	-	-	1	nieuw
Fluiter	-	2	-	2	2	=
Goudhaantje	6	4	3	3	4	+
Vuurgoudhaantje	-	-	-	-	1	nieuw
Grauwe Vliegenvanger	2	1	1	1	2	+
Bonte Vliegenvanger	1	2	1	5	5	=
Spreeuw	27	27	14	26	25	-
Ringmus	-	-	-	-	5	nieuw
Huismus	13	17	16	25	25	=
Groenling	12	10	7	11	11	=
Goudvink	4	1	2	1	2	+
Appelvink	-	-	1	1	2	+
Kruisbek	3	-	-	-	-	=
Vink	35	40	34	36	35	-
Sijs	-	-	-	1	-	-
Totaal aantal soorten	46	45	46	51	55	+
Totaal aantal territoria	574	554	423	584	572	-

Tabel 1. Aantalsontwikkeling broedvogels NOM-terrein in de periode 1994-1998. De toe- of afname tussen 1998 en 1997 is weergegeven, waarbij + is positief, - is negatief en = is gelijk.

Ecokenmerken

In het verslag gaat de auteur dieper in op de zogenaamde ecokenmerken. Een ecokenmerk bestaat uit drie hoofdtermen, die weer worden onderverdeeld in deeltermen. Zo bestaat bijvoorbeeld de hoofdterm status (S) uit: overwegend standvogel, "deeltrekker" en wegtrekker/zomervogel. Er wordt een overzicht gegeven met de verschillende ecokenmerken uitgezet tegenover de verschillende onderzoeksjaren. Hieruit blijkt dat er weinig verschillen zijn in de jaren.

Uitgevoerde beheersmaatregelen

In het winterseizoen 1997/1998 (december-begin april) werden een aantal bos opstanden in het noordelijke deel van het NOM-terrein onderworpen aan een forse dunningskap. De betreffende opstanden bestaan voor het merendeel uit diverse naaldhoutsoorten (enkele sparrensoorten, grove den en lariks). Naast de naaldhoutsoorten werden echter ook loofhoutsoorten uitgedund. Als natuurtechnische maatregel werden een aantal loofhoutsoorten (amerikaanse eik, inlandse eik en esdoorn) geringd rondom de stamvoet. Tijdens de dunning werden helaas twee nestbomen met "oude" roofvogelhorsten omgezaagd evenals enkele bomen met relatief veel natuurlijke holten en gaten. De auteur hoopt erop dat de "geringde" bomen compensatie gaan bieden voor de holenbroeders en dat roofvogels nieuwe nestbomen gaan betrekken.

In het voorjaar, zomer en najaar werden diverse kleinschalige beheersmaatregelen uitgevoerd. Het gaat hier om bijvoorbeeld: maaien van grasbermen en graslanden of knippen en scheren van heggen en hagen. Bij deze beheersmaatregelen kunnen nesten van een aantal vogelsoorten verstoord worden. Dit geldt met name voor soorten die broeden in heggen en hagen.

Opmerkingen met betrekking tot terreinbeheer

Na drie achtereenvolgende winters (1995-1998) waarin vrijwel het gehele bos areaal een grootscheepse dunning heeft ondergaan, lijkt het erop dat er voorlopig geen achterstallig bosbeheer meer uitgevoerd behoeft te worden. De desbetreffende bossen zijn zich nu aan het herstellen na de ingrepen. Het is duidelijk te zien dat de struik- en kruidlaag positief reageren op de uitgevoerde dunningen.

Het jaarlijkse beheer van de grote Zaanse vijver is niet optimaal te noemen. Mogelijk zouden waterlelies, gele plomp en watergentiaan aangeplant kunnen worden in het midden van de vijver. In de vijver zouden de karpers verwijderd kunnen worden. Deze vissoort woelt constant de modderbodem om en activeert daarmee de omzetting van de mineralen en de vertroebeling en algenbloei van het water. Ook eten karpers in het voorjaar pas ontluikende waterplanten. Dit kan een rede zijn waarom waterlelies niet

willen aanslaan. Het advies luidt dan ook: verwijder de karpers en vervang ze eventueel door riet- en blankvoorns.

Met betrekking tot het beheer van de akkers op het NOM-terrein, wordt gepleit voor een "ouderwets" akkerbeheer met veel ouderwetse graansoorten en andere oude akkergewassen.. Het komt er op neer dat er jaarlijks ergens een stukje braak moet blijven liggen, maar dat de overige akkers een ouderwets akkergewas moeten dragen. De braakstukjes zijn gunstig als voedselbron voor veel vogelsoorten en zoogdieren.

Broedvogelgemeenschappen

In het NOM-terrein komen een twaalfal landschapstypen voor, die elk een eigen broedvogelsamenstelling hebben. Gezien de kleinschaligheid van het park zijn de meeste typen niet scherp van elkaar afgegrensd maar grijpen in elkaar als twee fijntandige kammen.. Dit betekent dat de aanwezige vogelgemeenschappen (groepjes van soorten) ook door elkaar heen voorkomen en alleen gescheiden aanwezig zijn als de vogelsoorten hoge eisen aan het landschapstypen stellen. Tot slot wordt een lijst genoemd met per landschapstype de belangrijkste vogelsoorten.

Overige waarnemingen

De auteur noemt een lijst met waarnemingen van dagvlinders, zoogdieren en amfibieën en reptielen in 1998. Ook wordt een lijst gegeven met aanvullende vogelwaarnemingen in het NOM-terrein in 1998. Eigenlijk een lijst van de niet-broedvogels.

Overzicht broedvogels in 1998

In totaal worden 27 pagina's behandeld voor het geven van een overzicht van de vastgestelde broedvogels in 1998. Eerst wordt een uitgebreide bespreking per soort gegeven, daarna is voor elke soort een verspreidingskaart opgenomen in het verslag.

Dit artikel is een samenvatting van het verslag van Herman N. Leys en is opgesteld door Symen Deuzeman. Het totale verslag bevat 24 pagina's tekst, figuren en illustraties en 20 pagina's verspreidingskaartjes. Belangstellenden voor het volledige verslag, waarvan nog slechts enkele voorradig, kunnen schriftelijk contact opnemen met de auteur en onderzoeker: Herman N. Leys, Oude Kluisweg 38, 6815 DH Arnhem. Tevens is een exemplaar ter inzage aanwezig bij het secretariaat van de vogelwerkgroep.